

ПРИКЛАДНЕ ЗНАЧЕННЯ ТЕОРІЇ ПАРАДИГМ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ КОМУНІКАЦІЙ

THE APPLICABLE SIGNIFICANCE OF PARADIGM THEORY IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF MODERN INTERNATIONAL COMMUNICATIONS

Пацьора Ж. В.,

*аспірантка освітньо-наукової програми доктора філософії
 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
 Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
 Київського національного університету імені Тараса Шевченка Україна
 ORCID ID: 0009-0007-5388-980X*

Сучасні міжнародні відносини характеризуються радикальною мілітаризацією та трансформацією комунікаційних процесів, що зумовлює необхідність переосмислення теоретико-методологічних підходів до їх дослідження. Стаття присвячена аналізу прикладного значення теорії парадигм у контексті формування та розвитку міжнародних комунікацій в умовах глобальних викликів сучасності.

Дослідження базується на комплексному методологічному підході, що включає аналіз наукової літератури, теоретичне моделювання та порівняльний аналіз різних типів парадигм на підставі релевантної теорії. Особлива увага приділяється систематизації загальнонаукових, спеціалізованих та локальних парадигм, що функціонують у сфері міжнародних комунікацій. Здійснено порівняльний аналіз характеристик різних типів парадигм із виділенням їх специфічних рис, методологічних особливостей та практичного застосування.

Формулюється авторська дефініція поняття парадигми – це комплексна узгоджена на даному етапі цивілізації модель розуміння й інтерпретації картини світу, а також діяльність, що поєднує наукові уявлення, знання, процес пізнання, обмін науковою інформацією, методи і стандарти, детермінує логіку організації і правила такої діяльності. У результаті дослідження обґрунтовано ієрархічну структуру парадигм міжнародних комунікацій, визначено їх основні функції та роль у науковому пізнанні міжнародних процесів. Доведено, що теорія парадигм забезпечує ефективний інструментарій для інтерпретації міжнародних явищ, подій та тенденцій, включаючи як аспекти співпраці, так і міжнародних конфліктів.

Обґрунтовується необхідність формування мультипарадигмального підходу в політичній науці міжнародних відносин, що дозволить більш ефективно використовувати увесь наявний інструментарій для забезпечення національних інтересів України у глобальному інформаційному просторі.

Ключові слова: міжнародні комунікації, теорія парадигм, загальнонаукові парадигми, спеціалізовані парадигми, локальні парадигми, мілітаризація міжнародних відносин, методологія науки, мультипарадигмальний підхід.

Contemporary international relations are characterized by radical militarization and transformation of communication processes, which necessitates a rethinking of theoretical and methodological approaches to their study. This article analyzes the applied significance of paradigm theory in the context of the formation and development of international communications amid the global challenges of today.

The study is based on a comprehensive methodological approach that includes analysis of scientific literature, theoretical modeling, and comparative analysis of different types of paradigms based on relevant theory. Particular attention is paid to the systematization of general scientific, specialized, and local paradigms functioning in the field of international communications. A comparative analysis of the characteristics of different types of paradigms has been carried out, highlighting their specific features, methodological characteristics, and practical application.

The author formulates a definition of the concept of paradigm as a comprehensive model of understanding and interpreting the world at a given stage of civilization, as well as activities that combine scientific ideas, knowledge, the process of cognition, the exchange of scientific information, methods, and standards, determining the logic of organization and rules of such activities. As a result of the study, the hierarchical structure of international communication paradigms is substantiated, and their main functions and role in the scientific cognition of international processes are determined. It is proved that the theory of paradigms provides an effective tool for interpreting international phenomena, events, and trends, including both aspects of cooperation and international conflicts.

The necessity of forming a multi-paradigmatic approach in the political science of international relations is substantiated, which will allow for more effective use of all available tools to ensure Ukraine's national interests in the global information space.

Key words: international communications, paradigm theory, general scientific paradigms, specialized paradigms, local paradigms, militarization of international relations, scientific methodology, multi-paradigm approach.

Постановка проблеми. Глобальний порядок, заснований на правилах трансформується. Зазнають змін або відживають архаїчні моделі комунікаційних стратегій. Глобальне лідерство нівелюється відсутністю стратегічної політики, а також фактичною ерозією зміст стратегічного

партнерства, яке зводиться лише до пожадли-вості. На цьому тлі посилюються регіональні потуги, а також медіа актори, зокрема у сфері генерування цифрового контенту як наповне-ння комунікаційних технологій. Амбіції дер-жав випереджують і інколи не відповідають реальному потенціалу країн, через що створю-ється диспропорція між рівнем комунікаційних стратегій і цілей, які вони мають досягти, та реальними спроможностями держав щодо мож-ливостей реалізації їхніх національних інтер-есів.

Звідси за умови збереження такої диспропорції прогнозуємо продовження мілітаризації комуні-каційного дискурсу, а також загострення протисто-влянь між регіональними потугами.

Зазначені процеси зумовлюють *актуальність комплексного дослідження* змісту теорії парадигм, зокрема її прикладного значення в контексті між-народних комунікацій. Вивчення прикладного значення парадигмальних особливостей міжна-родних комунікацій націлене на вирішення клю-чової комплексної наукової проблеми. Вона поля-гає у недостатній методологічній обґрунтованості наукової детермінації теорії парадигми і міжна-родних комунікацій.

Цифровізація міжнародних відносин накладає свій відбиток і на міжнародні комунікації. Усклад-нення структури міжнародних відносин та їхній ефективний розвиток потребують розроблення нових методологічних підходів, а також форму-вання інструментарію для коректного вибору парадигмальних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед фундаторів теорії міжнародних комуні-кацій у політичному аспекті особливого значення набули публікації за авторством Н. Аксьоно-вої, В. Бебика, Ю. Богуцького, А. Бондаренка, Ю. Гайдука, О. Гараня, О. Гриценко, Ю. Ганжу-рова, С. Даниленка, А. Демидової, В. Дмитрієва, Н. Єршової, А. Захарченко, О. Зернецької, Д. Кіс-лова, О. Коппель, Б. Кормича, В. Ліпкана, О. Пар-хомчук, О. Полторакова, Г. Почепцова, О. Рах-маніна, М. Сіроштан, І. Тодорова, Л. Чекаленка, С. Шергіна, Т. Шестопал, А. Яковця та ін.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка ціле-спрямована діяльність, орієнтована на ефективне досягнення певного бажаного результату, має роз-починатися з вибору науково-обґрунтованої пара-дигми. Лексикографічні джерела сучасної укра-їнської мови фіксують грецьке походження цього терміну, де «paradeigma» перекладається як «при-клад, зразок» [1, с. 450]. При цьому наводиться тлумачення у лінгвістичному і філософському сенсах. Останнє трактує парадигму як «систему уявлень, характерну для визначення певного етапу розвитку науки, культури, суспільного життя» [1, с. 450].

Дещо детальніше тлумачиться це поняття в іншому словнику. На думку його укладачів, у філософському смислі «парадигма» означає: «1. Сукупність філософських, загальнотеоретич-них і метатеоретичних основ науки. 2. Той чи інший приклад або показовий випадок концепції чи теоретичного підходу» [2, с. 704]. Не викликає сумнівів, що подібні визначення деякою мірою «примітивізують» саму сутність поняття, що пояс-нюється орієнтацією словників на широкий загал користувачів, а не тільки на вчених.

З позицій наукової теорії, одним із найбільш вдалих визначень парадигми є запропоноване Ю. Сурміним, згідно з яким вона являє собою «сукупність методологічних, світоглядних, науко-вих, управлінських і інших настанов, що сфор-мувалися історично і прийняті у своїй спільноті як зразок, норма, стандарт вирішення проблеми» [3, с. 296]. Згідно з наведеним парадигма виступає як основна система наукового знання на певному етапі існування суспільства і встановлює базові принципи, що дозволяють знаходити вихід у про-блемних ситуаціях.

Дещо інакше цей ключовий термін розглядає група українських вчених, які досліджували тео-рію наукових парадигм як модель і методологію наукового знання у сфері *засобів масової комуні-кації*. Аналізуючи творчу спадщину фундатора теорії парадигм американського вченого ХХ століття Т. Куна, вони відзначають, що «пара-дигма – це насамперед новий спосіб упорядку-вання видимого, що дозволяє як утворювати нові концептуальні порядки, так і включати в них явища та предмети, які раніше впорядкуванню не піддавалися або не підлягали» [4, с. 170].

Констатується, що в межах парадигми можливе виділення двох аспектів: епістемічного і соціаль-ного. У першому з них парадигма виступає як «сукупність фундаментальних знань, цінностей, переконань і технічних прийомів, що виступають як зразок наукової діяльності», у другому – «харак-теризується через конкретне наукове співтовари-ство, яке її поділяє, цілісність і границі якого вона визначає» [4, с. 170]. Не заперечуючи існування вказаних аспектів прояву парадигми, тим не менш є окремі зауваження щодо їхньої інтерпретації, котрі маємо сформулювати в контексті нашого дослідження.

По-перше, не досить логічним виглядає поєд-нання в одному ряду таких абстрактних понять, як знання, цінності, переконання із технічними при-йомами, які по суті є реальними діями і не завжди залежать від названих категорій. *По-друге*, якщо йдеться про реалізацію певної парадигми, то це має виходити за межі окремого наукового співто-вариства і впливати на життєдіяльність суспіль-ства в цілому або в цілому на систему міжнарод-них відносин.

Продемонструємо це на прикладі досліджуваної теми. Сформуємо наукову гіпотезу, що існують певні доктринальні підходи й авторські бачення щодо специфіки здійснення міжнародних комунікацій в епоху загострення міжнародних відносин до ступеню їхньої радикальної мілітаризації. Якщо вони залишаться лише в межах наукових кіл і не будуть сприйняті усіма учасниками цієї діяльності, парадигма залишиться на рівні того, що раніш називали «мистецтвом для мистецтва». Тож соціальний аспект має полягати в аргументованому поширенні певних поглядів, сприйнятті і прийнятті їх за межами наукової спільноти, застосуванні у практиці діяльності, зокрема у здійсненні міжнародній комунікації на всіх рівнях, в тому числі і на засадах еволюційної морфології політичної системи М. Ільїна.

Узагальнюючи наведені дефініції, є всі підстави вважати, що у *загальнотеоретичному плані парадигма* – це комплексна узгоджена на даному етапі цивілізації модель розуміння й інтерпретації картини світу, а також діяльність, що поєднує наукові уявлення, знання, процес пізнання, обмін науковою інформацією, методи і стандарти, детермінує логіку організації і правила такої діяльності.

У методології науки прийнято розподіляти парадигми на:

- 1) *загальнонаукові* – актуальні для всіх галузей знань;
- 2) *спеціалізовані* – характерні для окремої науки або наукової дисципліни;
- 3) *локальні* – розповсюджені в межах окремої наукової проблеми з деталізацією обраного об'єкту.

Варто розглянути поняття парадигми в контексті міжнародної комунікації з окреслених позицій.

Походимо з того, що у найбільш загальному вигляді таку парадигму можна трактувати як концептуальні засади, які встановлюють спільні підходи до аналізу й впровадження практики комунікації між державами та міжнародними акторами на усіх рівнях, визначають інтегративні зв'язки з метою підвищення ефективності комунікативних процесів, долаючи мовні, культурні, світоглядні та ментальні бар'єри.

Завдяки цьому формується схоже уявлення про природу міжнародної взаємодії, систему цінностей, способів обміну інформацією і ведення конструктивного діалогу, спільного прийняття рішень. Іншими словами, це є система узгоджених принципів і моделей, покликаних забезпечувати взаємне розуміння, координацію дій між суб'єктами міжнародних відносин, сприяти формуванню оптимальних стратегій співпраці, адаптуватися до культурного розмаїття світу і глобальних процесів в ньому.

Зосереджуючись на практичному аспекті відзначимо, що *прикладне значення теорії пара-*

дигм полягає в тому, що вони допомагають науково обґрунтовано інтерпретувати міжнародні явища, події і тенденції, включаючи як аспекти співпраці, так і міжнародних конфліктів, в тому числі збройні агресії та війни.

Парадигми конкретизують базові уявлення про цінності, правила, стратегії, крізь призму яких учасники міжнародних відносин сприймають події та впливають на них. Завдяки застосуванню теорії парадигм вдається ефективно формувати заходи реагування на ті чи інші події, обирати, які саме підходи – кооперативні чи конфронтаційні – переважають у кожній конкретній ситуації. Завдяки парадигмам міжнародні конфлікти і співпраця сприймаються не як випадкові чи хаотичні явища, а в контексті політичної синхронізації як процеси, які можна науково обґрунтовано інтерпретувати і якими можна керувати для досягнення більш конструктивних результатів.

Специфіка сучасних парадигм в контексті міжнародних комунікацій виявляється в тому, що, одного боку, вони вбирають в себе риси, властиві загальнонауковим парадигмам. Насамперед, останні характеризуються такими параметрами, як опертя на історичність і адаптивний динамізм. То ж система міжнародних комунікацій ґрунтується на еволюції наукових підходів і накопиченому історичному досвіді з одночасним відхиленням того, що стає неприйнятним на даному етапі та не відповідає сучасним тенденціям, із врахуванням й опануванням новітніх реалій, насамперед у сфері технологій. Крім того, загальнонауковим парадигмам властива така риса, як системність. У такий спосіб, об'єкти, методи діяльності, в тому числі пізнання, розглядаються в якості цілісної системи у нерозривному зв'язку між собою. Усі складові взаємодіють не лише в межах власного кола, а й із зовнішнім середовищем, зберігаючи ієрархічність, структурність, функціональність і цілісність.

Далі. Загальнонаукові парадигми орієнтовані на логічність, зокрема на критерії несуперечливості й когерентності, та можливість емпіричної перевірки даних на практиці. Врешті-решт, загальнонаукові парадигми беруть на себе забезпечення *гносеологічної функції*, створюючи методологічну основу для опису, пояснення, прогнозування процесів і явищ. Як зазначає С. Шергін, «методологія як особливий тип раціональної свідомості, що спрямована на розроблення методів пізнання, передбачає використання парадигмального підходу до інтерпретації міжнародних процесів і ситуацій. Такий підхід зумовлений атрибутивними функціями онтології та епістемології щодо природи політики, зокрема міжнародної політики» [5].

З іншого боку, сучасні парадигми міжнародних комунікацій можна і треба розглядати

в якості *спеціалізованих*. Їхній об'єкт доволі специфічний і обмежений сферою міжнародних відносин. При цьому слід враховувати, що міжнародна комунікація функціонує водночас у політичному, культурному й технологічному вимірах. З метою більшого унаочнення варто представити результати порівняльного аналізу загальнонаукових і спеціалізованих парадигм у формі таблиці 1.

Також для сфери міжнародної комунікації актуальними є так звані «*локальні*» парадигми. Це окремі, обмежені сферою застосування, наукові моделі або концептуальні схеми, які діють в рамках окремої наукової дисципліни або навіть окремого наукового проекту.

Тож, *по-перше*: для них характерна предметна обмеженість. Яскравим прикладом цьому може слугувати теорія м'якої сили в міжнародних комунікаціях, про яку вже згадувалося вище.

По-друге, для них передбачена методологічна конкретизація, тобто заздалегідь встановлено, які методи і прийоми застосовуються при аналізі конкретних об'єктів. Наприклад, в соціології медіа існує чіткий алгоритм фрейм-аналізу новинних сюжетів. Своєю чергою, це зумовлює прив'язку до емпіричної бази, опертя на фактичні дані. Дане положення можна проілюструвати тим, як парадигма «цифрової дипломатії» вибудовується на аналізі кейсів взаємодії держав через соціальні мережі.

По-третє, існує відносна автономність локальних парадигм. Відтак вони можуть співіснувати

з іншими локальними парадигмами, а іноді і конкурувати між собою. Насамкінець, локальні парадигми є найбільш динамічною категорією порівняно із загальнонауковими і спеціалізованими парадигмами. З метою більш деталізованого розмежування спеціалізованих і локальних парадигм сфери міжнародних комунікацій варто провести порівняльний аналіз, а результати представити у формі таблиці 2.

Таким чином, з позиції методології науки, є всі підстави стверджувати, що сучасні наукові парадигми, включаючи ті, що функціонують у сфері міжнародних комунікацій, в своєму комплексному поєднанні мають ієрархічну структуру, на вершині якої розташовані загальнонаукові парадигми.

Висновки. Не зважаючи на активний розвиток теорій міжнародних відносин і увагу до вивчення глобалізаційних процесів, дотепер залишаються недостатньо осмисленими механізми імплементації теорії парадигм до контексті міжнародних комунікацій. Послаблення ролі міжнародних інституцій, корозія глобального лідерства США, зростання амбіцій регіональних потуг і невідповідність потенціалу держав їхнім амбіціям формують середовище функціонування сучасних міжнародних комунікацій.

Обмеженістю аналітичних інструментів для їхнього комплексного пояснення та стратегічного прогнозування зумовлена не достатнім рівнем застосування методологічного потенціалу теорії парадигм.

Таблиця 1

Загальнонаукові і спеціалізовані парадигми сфери міжнародної комунікації

Критерій порівняння	Загальнонаукові парадигми	Спеціалізовані наукові парадигми
Рівень узагальнення	Універсальні. Можуть застосовуватися у всіх сферах знання	Адаптовані під завдання міжнародної комунікації
Цільова спрямованість	Визначають загальні принципи наукового пізнання й побудови теорії	Орієнтовані на пояснення і прогнозування процесів міждержавної, міжкультурної та медіа опосередкованої взаємодії
Методологічна база	Логіка наукового пізнання, універсальні підходи: системний, структурно-функціональний, імовірнісний, моделювання	Адаптовані підходи: медіамоніторинг, контент-аналіз міжнародних ЗМІ, міжкультурний дискурс-аналіз, дипломатичне медіапланування
Фокус аналізу	Загальні закономірності існування природи, суспільства, мислення	Специфіка міжнародних комунікацій: дипломатія, медіаімідж держави, інформаційні війни, транснаціональні мережі
Критерії оцінки	Можливість верифікації, відповідність методології, відтворюваність	Ефективність комунікацій, усталеність міжнародного іміджу, зниження конфліктогенності
Мінливість	Змінюються рідко. Зміна парадигми – тривалий процес.	Високий рівень динаміки змін. Поява нових технологій і каналів зв'язку (соціальні мережі, месенджери тощо) швидко породжують нові парадигми.
Приклади	Класична, некласична, постнекласична, системна, синергетична, кібернетична та ін.	Мережево-комунікаційна, міжкультурна, цифрова дипломатія, гібридно-комунікаційна, постправдова та ін.

Таблиця 2

Спеціалізовані й локальні парадигми сфери міжнародної комунікації

Критерій порівняння	Спеціалізовані парадигми	Локальні парадигми
Масштаб	Охоплюють цілу предметну, а іноді й крупну міждисциплінарну галузь (наприклад, міжнародні комунікації в цілому)	Обмежені конкретним сегментом або аспектом в межах однієї дисципліни
Ступінь універсальності	Визначають загальні методологічні рамки в межах певних галузей знань і спеціальностей	Формують вузько спрямований набір принципів і методів для вивчення окремого явища
Цільове завдання	Систематизувати й пояснити ключові процеси в даній галузі	Глибоко проробити окреме явище або конкретний феномен
Ступінь деталізації	Високий рівень узагальнення в межах певної спеціальності	Максимальна конкретизація аж до «покрокової інструкції» для дослідника
Зв'язок з методами	Пропонує широкий спектр методів (контент-аналіз, медіамоніторинг, дискурс-аналіз) для всієї спеціальності	Оперують обмеженим набором методів і прийомів, адаптованих під конкретне завдання
Динаміка змін	Змінюються з розвитком усієї галузі знань	Можуть змінюватися швидко в залежності від змін у досліджуваному явищі
Типові приклади	Глобалізаційна парадигма, міжкультурна парадигма, мережево-комунікаційна парадигма, цифрова дипломатія	Парадигма кризових комунікацій, парадигма постправди тощо

Отже формується потреба у визначенні прикладного значення теорії парадигм для контексту міжнародних комунікацій.

Через аналіз загальнонаукових, спеціалізованих і локальних парадигм встановлено,

що ті, які функціонують у сфері міжнародних комунікацій, в своєму комплексному поєднанні мають ієрархічну структуру, на вершині якої розташовані загальнонаукові парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 слів і словосполучень. За ред. Л. І. Шевченко. К.: Арій, 2008. 672 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
3. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: підручник для науковця. К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні». 2000. 302 с.
4. Сенкевич Г. А., Хілько А. С., Аксьонов О. І. Теорія наукових парадигм як модель і методологія наукового знання. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 32(71). № 1. Ч.3. 2021. С. 168-174.
5. Шергін С. Парадигмальна еволюція в політології міжнародних відносин. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2012. № 1. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/739>.